STATUTUL LUI *ÎNSUŞI* ÎN TEXTELE ROMÂNEŞTI DIN SECOLUL AL XVI-LEA

THE INTENSIFIER ÎNSUŞI 'HIMSELF'
IN OLD ROMANIAN (THE 16TH CENTURY)

(Abstract)

The article investigates the reflexes in old Romanian of the Latin intensifier *ipse*. While the direct descendent *îns(ŭ)* had few attestations and basically functioned as a pronominal substitute under certain syntactic restrictions or developed into an adversative conjunction, a noun or an adverb, the forms created in Romanian with the definite article (*însul)* or the agglutinated dative reflexive particle *–şi* displayed overlapping usages as substitutes, syntactic anaphors (reflexives) and discourse anaphors. In old Romanian *însuşi* functioned as a floating intensifier which developed various meanings via conventional implicatures. It was only later, in modern Romanian, that *însuşi* split from proforms and reflexives, and grammaticalized as a nominal intensifier in DPs, with a fixed position.

Cuvinte-cheie: Româna veche, intensificator, substitut, anaforă sintactică, anaforă discursivă.

Key-words: Old Romanian, intensifier, substitue, syntactic anaphor, discourse anaphor.

Demonstrativul latinesc de intensificare *ipse* (lat. vulgară *ipsus*, atestat şi ca *isse, issus, inpsuius,* DA, s.v.) a avut mai multe reflexe lexicale în română, atestate în primele texte din secolul al XVI-lea ca *ins/îns, însu(l), însuş(i), nus(ul), îns(ă), dâns(ul), adins.* Acestea cunoşteau diverse valori gramaticale (intensificator, reflexiv, substitut pronominal, substantiv, conjuncţie), mai multe sensuri contextuale şi funcţii discursive, continuând funcţionarea difuză a lui *ipse* în latină. Faţă de limba veche, româna modernă a limitat sincretismele şi variaţia liberă, pe de o parte prin lexicalizarea, gramaticalizarea şi

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

specializarea unora dintre unităţi, pe de altă parte prin defuncţionalizarea unor opoziţii.

În latina clasică, *ipse* funcţiona ca intensificator, marcând focusul contrastiv al unui nominal (*ipse Caesar*, „Caesar însuşi, nu altcineva") sau al unui predicat (*ualuae se isae aperuerunt*, „uşa s-a deschis singură, nu a deschis-o cineva"; *triginta dies erant ipsi*, „sunt exact 30 de zile, nici mai multe, nici mai puţine"). În unele contexte putea funcţiona şi ca reflexiv (*legens te ipse cognosces,* „citind te cunoşti pe tine însuţi"), iar în combinaţie cu pronumele reflexiv putea exprima şi reciprocitatea (*se ipsi adhortantur,* „se cheamă unul pe altul"). Reaşezarea sistemului pronominal în latina târzie a plasat pe *ipse* în raport de sinonimie cu demonstrativul de apropiere *hic*, funcţionând astfel şi ca simplu deictic textual, care trimitea la o secvenţă textuală anterioară (Ernout, Thomas 1959: 187-191, Baños 2009: 181-182). Toate aceste uzuri s-au transmis românei, fiind atestate în corpusul de secol XVI analizat.

Dacă limba veche prezenta forme concurente cu uzuri care se suprapuneau parţial, româna modernă a cunoscut o repoziţionare în sistem a proformelor, reflexivelor, intensificărilor şi demonstrativelor, care o distanţează de latină şi o individualizează în context romanic. Astfel, faţă de secolul al XVI-lea, în secolele al XVII-lea–al XVIII-lea, variantele pronominale/adjectivale *ins/îns/însul/nusul* au devenit tot mai rare şi ulterior au fost eliminate: întâi *ins/îns* a fost treptat înlocuit cu forma *însul*, având în structură articolul hotărât; apoi *însul* şi *nusul,* frecvent ocurente în grupul prepoziţional (ultimul, în special, cu prepoziţia *cu*), au fost înlocuite cu pronumele personal *el*, generalizat în poziţia de subiect şi în grupul prepoziţional. *Ins* s-a conservat doar ca substantiv în contextul unui cuantificator. *Însă* s-a specializat pentru uzul adversativ. *Adins*, care a funcţionat în secolul al XVI-lea în construcţii reciproce (*voi adinsu voişi*), iar în secolul al XVII-lea ca intensificator invariabil al unui pronume (*adinsu elu*) s-a îndepărtat treptat de aceste uzuri, adverbializându-se. Astfel, româna actuală standard cunoaşte următoarele unităţi lexicale, a căror legătură etimologică s-a opacizat în diverse grade: intensificatorul de tip pronominal *însuşi*, gramaticalizat, cu paradigmă flexionară proprie (GALR 2008, I: 218-222, GR 2013: 404-406, RGR 2014: 287-293), pronumele de politeţe *dânsul*, cu paradigmă flexionară proprie în sistemul tripartit al politeţii (GALR I: 212-218, GR: 401-404, RGR: 282-286), conjuncţia *însă*, integrată într-un sistem adversativ ternar (*dar, iar, însă,* GALR 2008, I: 639, GR 2013: 517-520, Zafiu 2005), substantivul moţional *ins* „individ, persoană", folosit colocvial cu valoare indefinită, adverbul *adins* fosilizat în câteva îmbinări fixe, *în adins, din adins, cu tot dinadinsul* (vezi şi DA, s.v.).

Totodată, evoluţia lui *ipse* individualizează româna în context romanic. Astfel, româna este singura limbă romanică în care s-a conservat valoarea de intensificare pe care *ipse* o avea în latină; în sardă şi în unele dialecte hispanice, de pildă, s-a gramaticalizat ca articol hotărât, iar în spaniolă un descendent al lui *ipse,* sp. *ése*, s-a gramaticalizat ca deictic de persoana a II-a (Baños 2009:

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

282). De asemenea, româna este singura limbă romanică în care se folosesc două lexeme distincte pentru exprimarea intensificării nominale (*însuşi*), respectiv a identităţii (*acelaşi*), spre deosebire de celelalte, unde acelaşi lexem (fr. *même*, it. *stesso*, ptg. *mesmo*, sp. *mismo*), folosit adjectival/adverbial/pronominal, acoperă ambele zone de semnificaţie. Ca urmare a evoluţiei în timp a combinaţiei libere prep. *de* + pron. *însul* lexicalizate în *dânsul*, româna este singura limbă romanică cu un sistem ternar al politeţii (GALR 2008, I: 212-218, GR 2013: 401-404, RGR 2014: 282-286). De asemenea, provenineţa conjuncţiei adversative *însă* singularizează româna faţă de franceză (*mais*), italiană (*ma*), portugheză (*mas*), spaniolă (*pero*). În ceea ce priveşte substantivul *ins*, a fost evidenţiată analogia cu alb. vetɛ (DA, s.v. *îns, însă*).

Cercetarea de faţă îşi propune să detalieze funcţionarea lui *însuşi* în secolul al XVI-lea, punând în evidenţă relaţiile sale cu alte proforme (*el, îns(ul), nus(ul), dânsul*), cu anafora sintactică (reflexivul tare *sine*, cliticul *se*) şi cu particula focală *–şi*. Tangenţial, vor fi prezentate şi raporturile lui *însuşi* cu focalizatorii *singur, numai, unul*. Comparaţia cu limba actuală va pune în evidenţă modificările structurale şi funcţionale survenite.

Corpusul analizat a fost alcătuit din următoarele tipărituri coresiene[1]: *Catehismul* (CCat.1560), *Tetraevanghelul* (CT.1560–1561), *Pravila* (CPrav.1560-1562), *Lucrul apostolesc/Praxiul* (CPr.1566), *Molitvenic* şi *Tâlcul Evangheliilor/Cazania 1* (CC[1].1567), *Liturghier* (CL.1570)[2], *Psaltirea slavo-română* (CPSR.1577), *Evanghelie cu învăţătură/Cazania 2* (CC[2].1581). Selecţia corpusului a avut în vedere criteriul unităţii: unitatea tematică, unitatea zonei de provenienţă, caracterul unitar pe care îl conferă textelor editorul comun, unitatea temporală (20 de ani din secolul al XVI-lea, adică un interval suficient de scurt pentru a nu marca textele prin modificări majore, dar suficient de lung pentru a evidenţia eventuale tendinţe).

1.1 Descendentul direct al lat. *ipse:* rom. *îns(ă)*

Descendentul direct al lat. *ipse* a fost în româna veche *îns(ă),* care marca prin desinenţă genul şi numărul: *îns(ă)**Ø**/însă/înş**i**/îns**e***. Numărul total al

[1] Corpusul a fost cercetat în formatul electronic corespunzător ediţiilor citate sub Surse.

[2] Textul a fost consultat, dar datele au fost parţial procesate în statisticile făcute pentru această cercetare.

[3] Gramaticile româneşti tradiţionale (GA 1963, I: 154-155), ca şi cele moderne (GALR 2008, I :218-222, GR 2013: 404-406, RGR 2014: 287-293) analizează intensificatorul în grupul nominal ca adjectiv pronominal/modificator. În ce ne priveşte, optăm pentru analiza lui ca pronume în structură apozitivă cu un substantiv sau un alt pronume (Vasilescu 2009b), identitatea referenţială dintre cele două nominale fiind marcată şi formal prin identitatea mărcilor flexionare.

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

atestărilor lui *ins(ŭ)* este mic în corpusul studiat, raportat la numărul total de cuvinte din text: CCat (0), CT (1), CPrav (0), CPr (3), CC[1] (2), CL (2), CPSR (39), CC[2] (6). Apărea rar în poziţii argumentale (subiect, la), mai frecvent în relaţie apozitivă cu un centru substantival/pronominal[3] (1b-k) şi în grupul prepoziţional (1l-r). Aceste forme au fost complet eliminate din limbă în secolul al XIX-lea (DA, s.v.).

(1)

a. şi a veacilor munci **înşi** ni le tragem (CC[2].1581: 315)
b. Şi învăţătura ta derease-mă în sfârşit. Şi învăţătura ta **însu** mă învaţă (CPSR.1570: 28[r])
c. **Însă** aceasta mână ce mă vându, cu noi iaste la masă (CT.1560–1561: 171[v])
d. Aşa şi bărbaţii să-ş îndrăgească ale lor muieri ca **îns** trupul lui (CPr.1566: 430)
e. iubeaşte vecinul tău ca **îns** tine (CC[1].1567: 90[v])
f. Tu eşti **îns** împăratul mieu şi Dumnezeul mieu (CPSR.1570: 80[r])
g. Nu **îns** acesta al tău tată avu-te şi feace-te şi zidi-te (CPSR.1570: 228[r-v])
h. Să înveaţe judecii lui ca **însă** sine şi bătrânii lui înmândreascâ (CP.1570: 204[r])
i. şi **îns** întru tine fi-vor zdrobite valurile tale (CC[2].1581: 295)
j. **îns** suflet ce-au ieşit den tine chemu-l cu a mea dumnezeiască tărie (CC[2].1581: 387)
k. pentru **înşi** acei ucenici ai lu Ioan (CC[2].1581: 588)
l. Beaţi toţi **dentr-îns** (CCat.1560: 11[v])
m. tremeaseră **cătr-îns** să nu-ş dea sine întru batjocură (CPr.1566: 92)
n. E Pătru mergea **dup-îns** (CC[1].1567: 206[v])
o. Foc **într-îns** aprinde-se şi demprejurul lui bură mare (CPSR.1570: 92[r])
p. Beaţi **dentr-îns** (CL.1570: 32[r])
r. Ceia ce îmblă **într-însă** să zică (CL.1570: 12[r])

Uzul substantival (s.m. *ins/îns*) este atestat în corpus în contexte cu cuantificatori numerici definiţi (2), iar după secolul al XVI-lea (DA, s.v.) şi în contextul cuantificatorilor indefiniţi. În limba actuală, *ins* este folosit colocvial mai ales cu formele de masculin, cu sensul de „individ, persoană, om” (DEX).

(2)

a. Că aduseră cătr-însul un bolnav de-l purta **patr-înşi** (CC[2].1581: 54)
b. Că iaste cu nevoie şi cu neputeare **doi inş** să vâneaze, ce alţii a avea cu sine (CC[2].1581: 367)

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

Forma de feminin *însă* funcţiona deja în secolul al XVI-lea cu valoare de conjuncţie adversativă în contexte neambigue, ca în (3) mai jos. Pentru evoluţia pron./adj. > conj. vezi Meyer-Lubke, RG, III, cap. 551, ap. DA, s.v.

(3)

a. Şi Fiiul omenesc mearge-va pre zisă **însă** vai de omul acela ce mă vându (CT.1560–1561: 161^{v})
b. Părinte, de-ai vrea să treacă păharul acesta de la mine, **însă** nu a mea voie ce a ta să fie (CT.1560–1561: 172^{v})
c. Şi cealea ce-s şi pren Eghipet şi pren însăş Alexandriia, iarăş acestaş; **însă** nu însuş de eluş, ce cu Marco ucenicul lui, tocmi eale (CC^{2}.1581: 369)

De asemenea, era lexicalizată forma *adins* (< *ad* + *ipse, „la/către/spre el însuşi",* DA, s.v.), ocurentă în corpus ca marcator al unor construcţii reciproce (4a-b). Acest uz nu mai apare în limba actuală.

(4)

a. să se aleagă ei **adinş ei** (CPr.1566: 73, 177)
b. însă unde văzură pre năpârcă spânzurând de mâna lui, ziseră **adins eiş** (CC^{1}.1567: 29^{v})

În concluzie, numărul mic al ocurenţelor şi sincretismele lexico-gramaticale indică faptul că forma conservată din latină (*ins/îns*) era în evident regres în limba română din secolul al XVI-lea, înlocuită în majoritatea uzurilor cu formele aglutinate cu articol hotărât (vezi **1.2.** infra) sau cu cele compuse cu *-şi* (vezi **1.3.** infra).

1.2 Formele cu articol ataşat: însul, însa, înşii, însele

Formele cu articol ataşat sunt rezultatul evoluţiei lui *îns* pe teren românesc. Apariţia acestora este probabil rezultatul valorii anforice a corespondentului latinesc (vezi şi Baños 2009: 182), articolul hotărât din structură funcţionând discursiv ca declanşator al unei presupoziţii existenţiale („referentul deja existent/introdus în discurs"), iar gramatical ca suport de flexiune în raport cu genul şi numărul: m.sg. *însul,* f.sg. *însa,* m.pl. *înşii,* f.pl. *însele.* Formele cu articol se foloseau constant ca echivalente ale pronumelui personal (*el/ea/ei/ele*) în combinaţie cu diverse prepoziţii (*către, de, dintr-/dentr-, după, într-, pre, pentru, preste, prin, printr-, spre*), ca în (5a-e) mai jos, ceea ce indică faptul că, în acel stadiu de limbă, pentru anaforice, opoziţia sintactică argument al verbului (*el/ea/ei/ele*) vs. argument al prepoziţiei (*însul/însa/înşii/însele*) era marcată lexical. Trebuie însă remarcat faptul că regula nu se aplica strict, fiind

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

înregistrată şi variaţia, puţin frecventă, cu pronumele personal, ca în exemplul 12 (a), mai jos. Până la începutul secolului al XX-lea numărul prepoziţiilor care selectau aceste forme s-a restrâns la *întru-/dintru-/printru-* (DA, s.v.), indicând faptul că opoziţia lexico-sintactică îşi pierduse funcţionalitatea; mai era activă doar o constrângere de tip fonologic, aceasta din urmă înlăturată prin eliminarea din româna actuală standard a respectivelor variante prepoziţionale în contextul pronumelor personale, persistente doar popular. Combinaţia *de + îns(ul)* s-a lexicalizat ca pronume distinct (*dânsul*), neatestat în corpusul studiat, dar frecvent în secolul al XVII-lea (de pildă, în *ŞT.1644*, 65 de ocurenţe). O formă specială apărea în contextul prepoziţiei *cu,* i.e. *cu nusul/nusa/nuşii/nusele,* scris şi *cu (-)nsusul/cu(-)nusa/cu(-)nuşii/cu(-)nusele,* ca în exemplele de sub (6).

(5)

a. că nu e **într-însele** [în cărţi] alte nemică, ce numai ce-au propoveduit sfinţii apostoli şi sfinţii părinţi (CCat.1560:2^{r})
b. nu putu grăi **cătr-înşii** (CT.1560–1561: 111^{r})
c. Cheamă-se curvariul şi domnul mânie-se **spr-insa** cu a lui mânie (CPrav.1560-1562: 2^{v})
d. Şi de acolo, după moartea tătâni-său, mută-se el întru aceasta ţeară ce **spr-insa** voi acmu vieţi. Şi nu deade lui urmire **într-însa** nece o urmă de picio<r> (CPr.1566: 25)
e. Cântecul lu David când vine **cătr-însul** Nathan proroc şi oblici el Miluiaşte-mă, Doamne, după mare mila ta şi după multe eftenşugurele tale (CP.1570: 94^{r})

(6)

a. Ce amu acest fecior fu?" Şi mâna lu Dumnezeu era **cu nusul** (CT.1560-1561: 113^{v})
b. înaintea lui stătură toate văduole plângând şi arăta-şi cămăşile şi veşmintele ce făcuse Dorca (Sârna), **fiind cunusele** (CPr.1566: 42)
c. Şi făţăriia-se **cu-nuşii** şi alalţi iudei (CPr.1566: 394)
d. ce grăieşti **cu nusa**? (CC^{1}.1567: 22^{r})
e. nu lasă toate nece deştinge **cu nusul** slava lui (CP.1570: 91^{r})
f. Când va veni fiiul omenesc în slava lui, şi toţi sfinţi ngeri **cu nusul** (CC^{2}: 26)

În corpusul studiat numărul formelor cu articol aglutinat este considerabil mai mare decât al formelor etimologice fără articol (prezentate sub **1.1.** supra), aşa cum indică datele din tabelul de mai jos. Numărătoarea electronică a inclus toate formele flexionare.

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

TEXTUL	NR. CUVINTE	ÎNS	ÎNSUL	NUSUL
CCat.1560	1.411	0	1	0
CT.1560-1561	35.475	1	134	55
CPrav.1560-1562	2.783	0	0	1
CPr.1566	76.952	3	30	48
CC[1].1567	82.412	2	19	24
CPSR.1570	34.697	39	12	5
CC[2].1581	177.552	6	143	92

Analiza ocurenţelor din corpus indică faptul că descendentul cu articol aglutinat al lat. *ipse* a evoluat pe teren românesc spre o valoare strict anaforică, nonintensivă, având un uz constrâns iniţial sintactic, ulterior fonologic, iar în limba actuală, marginalizat. Evoluată din *însul,* pronumele *dânsul* a funcţionat iniţial ca variantă a pronumelui personal *el,* apoi s-a diferenţiat de acesta marcând, cel puţin regional, opoziţia animat uman/animat nonuman. Azi s-a integrat sistemului politeţii, marcând la persoana 3, analog cu persoana 2, cele trei grade, minim – mediu – maxim (*el – dânsul – dumnealui*, ca şi *tu – dumneata – dumneavoastră*) (GALR I: 212-218, GR: 401-404, RGR: 282-286).

1.3 Formele compuse cu -şi

Româna veche a cunoscut o particulă focală, *-ş(i)/-şŭ*, ataşată pronumelor personale (*eluşi, mineşi* etc.), de întărire (*însuşi*), posesive (*săişi*), reflexive (*sineşi*), demonstrative (*acelaşi*), indefinite (*cevaşi*), relative (*careşi*), precum şi adverbelor (*atunceşi, aciiaşi*) şi numeralelor (*întâiaşi*) (Manoliu Manea 1987, 2001, Zafiu 2012), cu origine controversată: lat. *ipse,* lat. reflexiv *sibi,* adverbialul deictic lat. *sic* (DA, s.v., Densusianu 1938: 188, Rosetti, Cazacu, Onu 1969: 252, Rosetti 1978: 416). Evoluţia pronumelor intensificate cu particula *-şi* a fost diferită: în timp ce majoritatea au dispărut treptat pe parcursul secolului al XIX-lea (Todi 2001: 129; SILR 2012: 128-132), *acelaşi* s-a lexicalizat ca pronume demonstrativ de identitate, iar *însuşi* ca pronume de întărire/emfatic, cu paradigme flexionare proprii.

În secolul al XVI-lea, *însuşi* (*însŭ* + *-şi*) avea paradigmă completă pentru cele 6 persoane gramaticale, marcate supletiv prin forma componentului final (re)analizat ca formă de dativ a pronumelui personal/reflexiv (7). Prin finala lui *îns* (adică, *u/ă/i/e*, vezi supra ***1.1.***) se marcau opoziţiile de gen şi suplimentar de număr. Formele de masculin (7) erau mai frecvente decât cele de feminin (7'), ultimele cu 38 de atestări în corpusul studiat dintr-un total de 505 ocurenţe; nu apar forme de feminin plural în corpus. Deşi s-au înregistrat

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

contexte cu acord în persoană, gen şi număr, ca în (7) şi (7'), se folosea mai frecvent forma invariabilă *însuşi* în locul formelor acordate (8).

(7)

a. ce-au învăţat **însuş** Isus Hristos pre apostoli (CCat.1560: 8[r])
b. Vedeţi mânile meale şi picioarele meale că **însumi** eu sunt (CT.1560–1561: 179[v])
c. **însuţi** leagea să fereşti (CPr.1566: 103)
d. **înşine** amu auzit-am (CC[1].1567:22[v])
e. voi **înşivă** puteţi înţeleage lăcomia lor (CC[1].1567: 72[v])
f. şi **înşiş** cerea cinste (CC[2].1581: 94)

(7')

a. Toată împărăţiia **însăşi** de eaşi se împarte (CT.1560–1561: 143[v])
b. Că urâciunea lumiei ivi-se să creadem că vrem treace de la **însăş** lumea şi fiind într-altă a ceriului viaţă (CPr.1566: 189)
c. şi ţie **însăţi** în suflet întra-va armă (CC[1].1567: 225[v])
d. Doamne, nu grijeşti că sora mea lăsatu-m-au **însămi** să slujesc? (CC[1].1567: 234[v])
e. Cu credinţa **însăş** Sara sămânţă luo (CC[1].1567: 87[r])
f. ţie **însăţi** în suflet întra-va armă (CC[2].1581: 577)
g. Şi vine **însăş** acea fată a Irodiadei (CC[2].1581: 611)

(8)

a. ca **însuşi tine** (CT.1560–1561: 98[r])
b. amu **însuş Imenei şi Alexandru** cufundă-se den credinţă (CPr.1566: 493)
c. pentru **ei însuşi** se-au muncit (CPr.1566: 539)
d. Dumnezeu când iubim cu toată inima şi vecinul ca **însuş noi**? (CC[1].1567: 243[v])
e. pre acesta **însuş** urăsc (CC[2].1581: 527)

Însuşi (inclusiv formele pentru celelalte persoane) era folosit relativ frecvent raportat la numărul total al cuvintelor din text, aşa cum indică tabelul de mai jos. O posibilă explicaţie a frecvenţei ridicate o constituie caracterul emfatic persuasiv al textelor bisericeşti.

TEXTUL	NR. CUVINTE	ÎNSUŞI
CCat.1560	1.411	1
CT.1560–1561	35.475	58
CPrav.1560-1562	2.783	0
CPr.1566	76.952	96
CC[1].1567	82.412	95
CPSR.1570	34.697	5
CC[2].1581	177.552	250

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

Corpusul analizat indică faptul că în secolul al XVI-lea distribuţia lui *însuşi* era comună cu a lui *ipse* în latină. *Însuşi* apărea în poziţii argumentale (9), ca adjunct în grupul verbal, orientat spre subiect (10) şi apozitiv în grupul nominal (11).

(9)

Derept aceaea părinţii lui ziseră că **însuşi** crescut are, **însuşi**-l întrebaţi (CCat.1560: 206^{r})

(10)

Sparge-va vinul nou foii şi **însuşi** se va vărsa şi foii vor peri (CCat.1560: 125^{r})

(11)

şi **însuşi** Isus apropie-se, mergea cu nuşii (CCat.1560: 178^{r})

Judecând distribuţia lui *însuşi* comparativ cu distribuţia lat. *ipse* şi a rom. *îns(ŭ)*, respectiv *însul*, atât sub raport cantitativ, cât şi calitativ, se poate conchide că în secolul al XVI-lea *însuşi* era incomplet lexicalizat şi negramaticalizat ca intensificator. În consecinţă, componentele sale îşi păstrau o relativă independenţă funcţională: *îns* proformă (cu rol deictic sau anaforic), *-şi* marcă a coreferenţialităţii discursive având ca efect intensificarea (i.e., emfaza sau focalizarea contrasitvă/necontrastivă). Completarea paradigmei cu mărcile de persoană pentru deicticele de persoana 1 (*însumi, înşine*) şi persoana 2 (*însuţi/înşivă*) a reprezentat un prim pas spre lexicalizarea compusului şi gramaticalizarea lui ca intensificator.

1.3.1 *Însuşi* în poziţie argumentală

Apariţia lui *însuşi* în poziţie argumentală ca subiect şi, mai rar, ca obiect direct poate fi interpretată ca o consecinţă a relativei independenţe funcţionale a componentelor. Pe de o parte, *îns* avea rolul de proformă şi ocupa aceleaşi poziţii sintactice ca şi pronumele personale. Pe de altă parte, componentul reflexiv din compus (*mi, ţi, şi, ne, vă*) funcţiona în poziţia de subiect ca anaforă discursivă (coindexând subiectul cu un antecedent extrapropoziţional/ desemnând deictic vorbitorul sau interlocutorul deja introduse în discurs), iar în poziţia de obiect direct ca anaforă sintactică (desemna coindexarea complementului direct şi a subiectului intrapropoziţional). Lexicalizarea compusului *însuşi* şi gramaticalizarea lui ca intensificator cu paradigmă morfologică completă a condus la eliminarea lui din poziţiile argumentale, situaţie înregistrată în limba actuală.

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

1.3.1.1. În poziţia de **subiect** *însuşi* era echivalent cu pronumele personal intensificat (*eluşi*) şi funcţiona ca anaforă sau deictic discursiv(ă) intensificat(ă), ca în (12a-c), respectiv (12d-e). Suplimentar faţă de *el*, proformă neutră, *însu* confirma identitatea unui referent intra/extradiscursiv (12a), fie punea informaţia nouă sub focus (contrastiv) (12b) în raport cu un alt referent implicit/explicit. Absenţa mărcilor prozodice îngreunează uneori interpretarea discursivă; în exemplul (12a) însă interpretarea ca emfază este susţinută de prezenţa antecedentului coindexat, iar în exemplul (12b) interpretarea contrastivă este susţinută de construcţia pseudoscindată coocurentă (*eu era ce...*).

(12)

a. În vreamea aceaea ieşi **Isus**$_i$ cu [ucenicii lui]$_j$ în ceaea parte de pârâul Chedrului unde era o grădină; întru ea întră **însuşi**$_i$ şi [ucenicii lui]$_j$ (CCat.1560: 226^r)
b. Şi **eu**$_i$ ziş: „Doamne, **însumi**$_i$ ştiu că **eu**$_i$ era ce-i băga în temniţă şi-i ucidea pren gloate crezătorii în tine. Şi cându se vărsă sângele lu Stefan, mărturisitoriul tău, şi **însumi**$_i$ era stând şi lăsând spre uciderea lui, strejuind veşmintele ucigătorilor lui.” (CPr.1566: 109)
c. N-aţi cetit aceasta ce făcu David când flămânzi **însuşi** şi cine era cu nusul? (CT.1560–1561: 125^r)
d. şi să junghe **pro**$_i$ o găină (pretutindinea genuchele spre o apă vie), şi găina vie să o ia **eluş**, şi lemnul de chedru şi înfăşurătura canurei roşie şi isopul, şi să le moaie în sângele găinei jungheate spre apă vie (CC^2.1581: 476)
e. „Frate, lasă să iau ştercul ce iaste în ochiul tău?” **însuţi** fiind în ochiul tău bârna nu vezi (CT.1560–1561: 127^v)

Însuş(i) apărea în poziţia de subiect (12a-c, e) în ipostaza de anaforă discursivă, în timp ce în poziţia de complement al unei prepoziţii apărea *sine(şi)* (13a); *însuşi* ca anaforă discursivă în grupul prepoziţional are o singură atestare în corpusul analizat, se pare accidentală (13b), fie rezultatul contaminării dintre *însuşi* şi *însul* (ultimul tipic pentru grupul prepoziţional, vezi *supra*, **1.2**.), fie reflexul caracterului nelexicalizat al compusului *însuşi* (*însul* + intensificatorul *–şi*, ataşabil diverselor pronume). În schimb, *eluş(i)* apărea ca anaforă discursivă atât în poziţia subiect (12d), cât şi în grupul prepoziţional.

(13)

a. cineş cum au priimit dar înşivă **întru sine**, aşa să slujască (CPr.1566: 171)
b. Dimitrie mărturisi-se de toţi şi **dentr-însuş** şi de-adevărul (CPr.1566: 209)
c. Grăiaşte de **eluşi** (CT.1560–1561: 198^v)

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

Odată cu deplina lexicalizare a compusului, *însuşi* a încetat să mai apară în poziţia sintactică de subiect, iar strategia de emfatizare/focalizare a subiectului s-a modificat dintr-una lexicală într-una prozodică şi/sau sintactică.

1.3.1.2. În poziţia de **complement direct**, *însuşi* concura reflexivele *se* şi *sine*, fapt explicabil atât ca element de continuitate în raport cu latina (vezi *supra*), cât şi prin componentul reflexiv din structură (*-şi*), care adăuga compusului semnificaţie reflexivă (identitate referenţială). Suprapunerea parţială a intensificatorului *însuşi* cu reflexivul nu este o excepţie în limba română. În majoritatea limbilor lumii, intensificatorii şi reflexivele sunt (parţial) identice (Kemmer 1995, König 2001, König, Gast 2002, Gast, Siemund 2006). Astfel, dintr-un total de 168 de limbi cartografiate, 94 prezintă identitate (parţială) a formelor, iar 74 prezintă forme diferite (König, Siemund, Töpper 2013). Relaţia dintre *însuşi, se, sine* în limba română veche era complexă. Pe de o parte, cliticul *se (*< lat. *se*) funcţiona în special ca reflexiv nonargumental (adică marcă a pasivului, a reflexivului mediu, a anticauzativului etc.), iar atunci când apărea în poziţie argumentală, ca anaforă sintactică coindexată cu subiectul propoziţiei, era frecvent dublat de forma tare *sine/el*, cu rol de dezambiguizare a valorii gramaticale (14a-b). Pe de altă parte, reflexivul accentuat *sine* (< lat. *sē* + *ne,* prin analogie cu *mine, tine*) apărea atât ca dezambiguizator funcţional al cliticului reflexiv complement direct în lanţuri tematice de tipul {reflexiv clitic ... reflexiv accentuat}, ca în (14a-b), cât şi ca anaforă sintactică, i.e. în poziţia de complement direct coindexat cu subiectul propoziţiei (14c) şi, foarte frecvent, în grupul prepoziţional, ca anaforă discursivă, în poziţia de complement prepoziţional (14d) sau adjunct (14e).

(14)

a. să **se**$_i$ ferească **sine**$_i$ de comândarea bolovanilor (CPr.1566: 103)
b. **se**$_i$-au dat **pre sine**$_i$ noao (CC^1. 1567: 213^v)
c. cum el$_i$ **pre sine**$_i$ iveaşte mişeilor, părăşiţilor şi se ascunde denaintea mândrilor (CC^1.1567:76^v)
d. pro$_i$ se dereptează **de sineş**$_i$ (CC^2.1581: 4)
e. Doamne, leage-călcătorii$_i$ scularǎ-se spre mine şi zborul vârtoşilor cerşură sufletul mieu, şi nu ainte pro$_i$ puseră tine **înspre sine**$_i$ (CPSR.1570: 166^r)

Reflexivul focalizat *sineşi* apărea frecvent, atât ca dezambiguizator semantic al complementului direct clitic, în lanţuri tematice (15a), cât şi în poziţia de complement direct realizat prin pronume reflexiv accentuat (15b-c). Focalizatorul *–şi* confirma identitatea referenţială subiect=obiect.

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

(15)

a. şi **sineşi**$_i$ **se**$_i$ arăta tocma cu Dumnezeu tatăl (CC^2.1581: 182)
b. Ferecat de cela ce nu osândeaşte **sineş**, de eluş ispiteaşte-se (CPr.1566: 271)
c. nu osândi alţii, ce numai **sineş**, fraţilor! (CC^2.1581: 8)

În secolul al XVI-lea un tip special de lanţ tematic anacolutic se forma între un clitic reflexiv cu formă de dativ şi un reflexiv accentuat în acuzativ simplu/focalizat, exemplificat în (16). În aceste structuri, reflexivul tare *sine(şi)* poate fi interpretat şi ca nominal, iar dativul clitic ca dativ posesiv adverbal; interpretarea este sprijinită de structuri ca cele exemplificate în (16'), unde *sinea* funcţionează ca nominal abstract articulat atât în poziţia de complement direct (16'a), cât şi în alte poziţii sintactice (16'b).

(16)

a. Să-**ş**$_i$ ispitească omul **sineş**$_i$ (CPr.1566: 319)
b. judecă-**ş**$_i$ **sine**$_i$ că e destoinic morţiei de vecie (CC^1.1567: 168^r)

(16')

a. d-insele să veghiiaret cineş **sinea**, bine vreţi face (CPr.1566: 72)
b. Tot omul să fie **în sinea** lui cum era şi Isus Hristos (CPr.1566: 442)

Ca şi *sine*, *însuşi* funcţiona atât ca anaforă sintactică, cât şi ca anaforă discursivă (vezi infra 1.3.2). Totuşi, în corpusul analizat, *însuşi* ca anaforă sintactică are puţine atestări (17a-b). Cu mai multe atestări apare în lanţuri tematice, în poziţia reflexivului accentuat (18a-b). Rar substituie pronumele personal care dublează complementul direct clitic[4] (18c).

(17)

a. Ştim că acesta iaste fiiul nostru şi ca u(n) orb au născut; cum acmu veade nu ştim sau cine i-au deşchis lui ochii, noi nu ştim; însuşi crescut are, **însuşi**-l întrebaţi, însuşi de eluşi să grăiască". Aceasta ziseră părinţii lui că se temea de jidovi; aşa amu era de se băgase jidovii, cine va ispovedi Hristos, lepădat de besearecă să fie. Derept aceaea părinţii lui ziseră că însuşi crescut are, **însuşi**-l întrebaţi (CT.1560-1561: 206^r)
b. Ştim că acesta iaste fiiul nostru, şi orb au născut; cum acmu veade, nu ştim, sau cine i-au deşchis lui ochii, noi nu ştim. Însuş crescut

[4] În lanţurile {clitic ... pronume accentuat}, gramatica tradiţională românească interpretează cliticul ca având funcţia de dublare a pronumelui accentuat complement direct. Pe linia GALR 2008, I: 2006, GR 2013:395 vom interpreta aici pronumele accentuat ca având funcţia de dublare/precizare a cliticului care ocupă poziţia de complement direct.

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

are, însuş de eluş să grăiască". Aceasta ziseră părinţii lui, că se temea de jidovi, că aşa băgase jidovii, cine va ispovedi Hristos, lepădat să fie de besearecă. Derept aceaia părinţii lui ziseră că „însuş crescut are, **însuşi**-l întrebaţi!" (CC[2].1581: 81)

(18)

a. Şi **se** boteză **însuşi** şi ai lui toţi aciiaş (CPr.1566: 545)
b. Aşa şi Hristos, El nu **Se**-au pus **însuş** în cinste ca El să fie preut mare, însă cela ce către El au grăit (CPr.1566: 545)
c. În vreamea aceaia luo Iisus Pătru şi Iacov şi Ioan, fratele lui, şi-**i** scoase în măgură înaltă **înşişi** (CC[2].1581: 227)

În afară de *sine(şi)* şi *însuşi*, în poziţia de anaforă sintactică/pronume de dublare mai apăreau pronumele personal de persoana 3, simplu (19) sau intensificat (19'). Situaţiile din (19) indică posibilitatea marcării implicite a anaforei sintactice în limba veche, în timp ce situaţiile din (19') indică funcţionarea lui *-şi* ca morfem de coindexare referenţială, având ca efect discursiv emfaza/focalizarea, în baza unei implicaturi convenţionale.

(19)

a. Era când fură acolo, împlură-se zilele să nască şi născu fiiu-său dentăi şi înfăşă **el** şi puse **el** în iasle derep ce nu era lor loc de lăcuită şi păstori era într-aceaea parte, preveghea paza nopţiei de turma lor. Şi iată îngerul Domnului stătu într-înşii şi slava Domnului lumină **ei** şi se spăreară cu frică mare (CT.1560–1561: 114[v]-115[r])
b. Ca niminea **el** să-**l** dosădească, ce-l petreaceţi în pace, ca să vie la mine; că eu-l aştept cu fraţii (CPr.1566: 340)

(19')

a. Alţii mântuiaşte, **eluş** nu se poate mântui (CC[1].1567: 210[r])
b. ca o mare şi neprepusă jărtvă **pre eluş** să se aducă părintelui (CC[2].1581: 474)

Intensificatorii puteau fi coocurenţi cu pronumele reflexive, ca în exemplele de sub (20a-c), şi cu pronumele personale, ca în exemplele din (20d-e).

(20)

a. Şi **însuşi sine** de-acicea să stea înaintea lu Avgust Chesar judecai-mă să tremeţ el (CPr.1566: 124-125)
b. Să înveaţe judecii lui ca **însă sine** şi bătrânii lui înmândreasc̆ă (CPSR.1570: 240[r])
c. Că leagea au zis să iubim vecinul ca **însuş pre sine** (CC[2].1581: 437)
d. Iară **el însuş** spăsi-se-va (CPrav.1560-1562: 291)

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

e. Cela ce îndrăgeaşte a lui muiare, acela$_i$ îndrăgeaşte [**el însuş**]$_i$ (CPr.1566: 430)

În concluzie, sintetizăm realizarea anaforei sintactice (complement direct coreferenţial cu subiectul propoziţiei) în limba veche şi în limba actuală în tabelul de mai jos.

Anaforă sintactică	**Limba veche**	**Limba actuală**
se	+	+
sine	+	–
însuşi	+	–
el	+	–
sineşi	+	0
eluşi	+	0

Dacă în limba veche, atât *se,* cât şi *sine(şi), însuşi, elu(şi)* erau candidaţi pentru această poziţie, în limba actuală doar *se* funcţionează ca anaforă sintactică, în timp ce *sine, însuşi, el* s-au specializat pentru alte poziţii sintactice şi/sau roluri discursive, iar *sineşi* şi *eluşi* au fost eliminaţi. Spre deosebire de limba veche, în care anafora sintactică putea fi marcată implicit (*el*), în limba actuală anafora sintactică este obligatoriu marcată explicit (*se*). În schimb, valoarea lui *se* (pasiv, reflexiv mediu, reflexiv anaforic) se dezambiguizează contextual. Intensificatorul legat *–şi*, comun cu cliticul reflexiv de dativ, a fost eliminat.

În ceea ce priveşte coocurenţa dintre clitic şi pronumele accentuat în cadrul unor lanţuri tematice sau în structuri de tip apozitiv, comparaţia dintre limba veche şi limba actuală pune în evidenţă trei fenomene: unele lanţuri tematice au ieşit din sistemul limbii ({*se...însuşi/sineşi*}, {*se...eluşi*}), funcţia dublării cliticului prin pronume accentuat s-a modificat din dezambiguizare în strategie gramaticalizată de emfază/focalizare (Vasilescu 2009a: 124), ca în (20'a), iar grupurile apozitive tind spre gramaticalizare (cf. RGR 2014: 292-294) în modalitate de confirmare a unei identităţi referenţiale neaşteptate (20'b).

(20')
a. **Se** învinuieşte **pe sine** pentru consecinţe (nu pe altcineva)
b. **Se** învinuieşte **pe sine însuşi** (nu pe altcineva, cum ar fi fost de aşteptat)

Situaţia comparativă dintre limba veche şi limba actuală este prezentată în tabelul care urmează.

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

Structura	**Limba veche**	**Limba actuală**
Lanţuri tematice		
se...sine	Dezambiguizarea valorii gramaticale a cliticului	emfază/focalizare
se...el		
se...însuşi		0
se...sineşi		0
se...eluşi		0
Structuri apozitive		
sine însuşi	emfază	Structuri gramaticalizate pentru a confirma o identitate referenţială neaşteptată
el însuşi		

Revenind la clasificarea tipologică propusă de Kemmer (1995), König (1991), König, Gast (2002), Gast, Siemund (2006), se poate spune că româna a evoluat dinspre o limbă în care reflexivul şi intensificatorul aveau (parţial) aceeaşi formă, spre o limbă în care reflexivul şi intensificatorul au forme distincte (Vasilescu 2014: 275-306), iar coocurenţa lor tinde spre gramaticalizare cu funcţia de confirmare a unei identităţi referenţiale neaşteptate între subiect şi obiect .

1.3.2 *Însuşi* adjunct în grupul verbal

În poziţia de adjunct orientat spre subiect, *însuşi* dezvolta trei sensuri: un sens aditiv („şi el"), ca în (21), un sens singularizant („doar el, el singur"), ca în (22) şi un sens epistemic prin care se întăreşte valoarea de adevăr a propoziţiei, ca în (23). Sensul „singur" a fost considerat un calc după slavonul *samŭ*, care avea, pe lângă sensul corespunzător lat. *ipse*, şi sensul corespunzător lat. *solus* (DA, s.v.).

(21)

a. Aceasta zise lor, lăsă Galileiul. Ca se duseră fraţii lui atunce şi **însuşi**$_i$ [pro duse-se în praznic] şi grăiia: „Unde iaste acela?" (CT.1560-1561: 198^{r-v})

b. Pita noastră săţiosă dă-o noao în toate zile şi lasă noao datoarele noastre şi **înşine**$_i$ **[**pro lăsăm tuturor datornicilor noştri] e$_i$ şi nu ne duce noi în ispită ce ne izbăveaşte noi de hitleanul"(CT.1560-1561: 142^{v})

(22)

a. Doamne, nu grijeşti că [sora mea lăsatu-m-au **însămi** să slujesc pro]? Zi amu ei să-mi ajute (CT.1560-1561: 142^{r})

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

b. Ei auziră şi cu cugetul se oblicіră, ieşiră unul câte unul. Începură den bătrâni până ceia de apoi şi [rămase **însuşi** Isus] şi muiarea în mijloc era. Sculă-se Isus şi nece unul nu văzu, fără muiarea (CT.1560-1561: 201^{r})
c. Şi deaca lăsă gloatele, [pro sui-se în codru] **însuş**]] a se ruga (CC^{1}.1567: 81^{r})

(23)
a. Că vineră amu către-însul samareaninii, rugară el de să fie într-înşii; şi fu aciia doao zile şi mult mai vârtos crezură derept cuvântul lui e muierei grăiră că nu derept cuvântul tău creadem, [**înşine** [pro amu auzit-am]] şi ştim că acesta iaste adevăr mântuitoriul (CT.1560-1561: 189^{v})
b. Cine va avea porâncitele meale şi le va păzi eale, acela mă va iubi, iubit va fi de părintele mieu şi eu iubi-voiu el şi [pro arăta-mă-voiu lui] **însumi**] (CT.1560-1561: 219^{v})

Cele trei sensuri sunt rezultatul unor implicaturi convenţionale, induse de contextul lingvistic în baza asemănării unor predicaţii (21), a diferenţierii lor (22), respectiv a suprapunerii/coincidenţei lor (23). Aceste trei sensuri nu mai sunt exprimate în limba actuală prin intensificatorul *însuşi*, ci prin focalizatori specializaţi: *şi, numai/doar/nu...decât, chiar*.

1.3.3. *Însuşi* în grupul nominal

În grupul nominal, *însuşi* apărea în relaţie cu un substantiv [animat] sau [nonanimat], ca în 24 (a-e) sau cu un pronume (personal, demonstrativ), ca în 25 (a-d), ante- sau postpus, adiacent nominalului sau la distanţă (cu intercalări). Împreună formau o structură de tip apozitiv, pe care o interpretăm ca echivalent al structurilor cu subiect dublu exprimat din grupul nominal sau ca echivalent al complementului dublu exprimat din grupul verbal.

(24)
a. ce-au învăţat [**însuş** Isus Hristos] pre apostoli (CCat.1560: 8^{r})
b. Şi-i opriia, nu-i lăsa ei să grăiască că ştiia că iaste [Hristos **însuşi]** (CT.1560-1561: 122^{r})
c. iară lucrul era [**însuş** a lu Dumnezeu putearnicul] (CC^{2}.1581: 419)
d. de-aciia să nu mai fie peştere lupilor, ce [aceluia **însuş** mielului celuia nevinovatului şi nespurcatului] lu Hristos să-i fie sălaş (CC^{2}.1581: 504)

e. aiavea amu iaste că nu [**însăş aceasta bogăţiia]** de la sine însăş bună iaste sau rea (CC^{2}.1581: 451)

(25)
a. „Toată împărăţiia [**însăşi** de eaşi]se împarte, pustiiaşte şi casă pre casă cade. De va şi satana [**însuşi** de eluşi**]** împărţi-se, cum va sta împărăţiia lui? (CT.1560-1561: 143^{v})
b. Iubeaşte aproapele tău ca [**însuţi** tine**]**!" (CPr.1566: 147-148)
c. de va grăunţul de grâu cădea la pământ, nu va muri, [acela **însuş]** va rămânea; iară de va muri, mult rod va face (CC^{1}.1567: 16^{v})

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

d. Cătră [mine **însumi]** sufletul mieu sminti-se (CPSR.1570: 77^{v})

Statistica prezentată în tabelul de mai jos pune în evidenţă raportul dintre uzul liber (*însuşi* în poziţie argumentală, **1.3.1.** sau în poziţie de adjunct orientat spre subiect, **1.3.2.**) şi uzul apozitiv în grupul nominal (**1.3.3**.). Per ansamblu, uzul în grupul nominal (308 ocurenţe) este mai frecvent decât uzul liber (197 ocurenţe). De asemenea, datele indică o modificare în timp a raportului dintre uzul liber şi uzul în grupul nominal, în favoarea celui din urmă.

TEXTUL	**NR. CUVINTE**	**TOTAL**	**UZ LIBER**	**ÎN GN**
CCat.1560	1.411	1	0	1
CT.1560-1561	35.475	58	40	18
CPrav.1560-1562	2.783	0	0	0
CPr.1566	76.952	96	50	46
CC^{1}.1567-1568	82.412	95	28	67
CPSR.1570	34.697	5	2	3
CC^{2}.1581	177.552	250	77	173

Realizarea apozitivă în grupul nominal este singura posibilă în limba actuală. În antepoziţie *însuşi* marchează emfaza sau focusul necontrastiv, în timp ce în postpoziţie marchează focusul contrastiv.

1.3.4. *Sinonimii şi uzuri cumulative*

Pentru diversele realizări şi sensuri contextuale, *însuşi* era concurat în limba veche de adj./adv. *singur* (26), adv. *numai* (27) sau adj.pron. *unul* (28). Apăreau şi uzuri cumulative, cu *însuşi* coorcurent cu *singur* şi/sau *numai* (29), pleonastice în diferite grade.

(26)

a. Doamne, prorocii Tăi uciseră, şi oltariul Tău săpară, şi eu **singur** am rămas, şi ei şi caută sufletul mieu să-l piarză (CPr.1566: 257)
b. Şi eu nu mă judec **singur**, nici den aceasta nu mă dereptez; ce e unul, iaste Domnul, ce mine judecă (CPr.1566: 292)
c. Şi că El [...]**singur** ne-au tocmit pren Isus Hristos (CPr.1566: 358-359)
d. Că Domnul era în Hristos şi tocmi lumea cu El **singur** şi nu socoti păcatele lor; şi întru noi au adevărat acela cuvânt pentru tocmeala (CPr.1566: 359)
e. Că toată leagea şi îndrăgeaşte priiatnicul tău, ca tine **singur** (CPr.1566: 406)

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

(27)
a. Să iaste den cuvântul lu Dumnezeu, ia-l sus, d-au e tânăr, au e bătrân, **numai** să grăiască cuvântul lu Iisus Hristos fără adausul tocmealelor omeneşti, - ferecat veri fi (CC[1].1567: 54[r])
b. că aceastea **numai** Iisus Hristos, [...], au dobândit ş-au tocmit cu moartea cea sfântă şi cu sângele său cela pre cruce vărsat (CC[1].1567: 114[r])
c. Cine poate face curat sămânţă cine se-au început? **numai** tu, ce eşti însuţi Dumnezeu (CC[1].1567: 225[v])

(28)
a. ce **unul** Hristos iaste numai cea lumină dereaptă (CC[1].1567: 7r)
b. Aceasta iaste viiaţa de veac, să ştie tine **unul** adeveritul Dumnezeu şi acela ce-au tremes, Iisus Hristos (CC[1].1567: 41[v])
c. Aceasta iaste viiaţa de veaci: de să ştie tine **unul** adeverit Dumnezeu şi acela ce-ai tremes, Iisus Hristos (CC[1].1567: 39[r])
d. Aceasta iaste viaţa de veaci, de să ştie tine **unul** adeverit Dumnezeu şi acela ce-au tremes, Iisus Hristos (CC[1].1567: 45[r])

(29)
a. elu **numai însuşi sângur** {e} ispăsitoriul nostru (CC[1].1567: 7[r])
b. **Numai însuş** Dumnezeu (CC[1].1567: 12[r])
c. că el **unul singur** {iaste} îmblătoriu întru noi şi ispăsitoriu pre reale (CC[1].1567: 41[r])
d. la nimenea nu poate afla ispăsenie sufletului, ce numai la Iisus Hristos, ispăsitoriul nostru, singur (CC[1].1567: 43[v])
e. acesta ascultaţi Adoara, cum Iisus Hristos el **singur însuş** {e} mângâitoriul nostru, rugătoriul înaintea Tatălui sfânt şi împăcătoriul între oameni şi între Dumnezeu (CC[1].1567: 49[v])
f. nimea nu e bun, **numai** Dumnezeu **unul** (CC[1].1567: 91[r])
g. că aceastea **numai** Iisus Hristos, **singur însuş** el, au dobândit ş-au tocmit cu moartea cea sfântă şi cu sângele său cela pre cruce vărsat (CC[1].1567: 114[r])
h. şi minune făcu Iisus Hristos pentru moartea feciorului ceii văduo: numai cu o beseadă şi cu cuvântul învise-l den moarte pre acel voinic ce era feciorul **singur însuş** unii văduo (CC[1].1567: 115[v])

În limba actuală, *însuşi, singur, numai, unul* au uzuri diferenţiate, care nu se mai suprapun. Astăzi coocurenţele sunt respinse de limba standard.

1..3.5. Ambiguitatea structurală

Multe dintre actualizările lui *însuşi* în limba veche sunt ambigue, acceptând două sau mai multe reprezentări structurale şi, în consecinţă, mai multe interpretări semantice. Această situaţie are cauze sintactice, morfologice, lexicale şi prozodice: topica liberă a constituenţilor în cadrul propoziţiei, în general, şi topica liberă a lui *însuşi*, în special; inconsecvenţa acordului în

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

persoană, gen, număr a lui *însuşi*; sinonimia dintre *însuşi* şi *sine* în anumite contexte sintactice; absenţa mărcilor prozodice, care, în comunicarea orală, semnalizează relaţia dintre constituenţi.

În corpusul studiat s-au înregistrat mai multe tipuri de ambiguităţi, care antrenează poziţiile sintactice ocupate de *însuşi* (subiect/complement direct, adjunct orientat spre subiect, apoziţie în grupul nominal). Numărul ambiguităţilor este sporit de participarea lui *însuşi* la fenomene de dublare pronominală a complementului direct clitic sau de dublă exprimare a subiectului. Exemplele (30) – (41) prezintă mai multe tipuri de ambiguitate: gruparea lui *însuşi* în structură nominală apozitivă cu unul sau altul dintre nominalele disponibile în enunţ, în condiţiile în care *însuşi* nu era strict adiacent nominalului în limba veche, acceptând intercalări (30); actualizarea ca subiect sau ca pronume accentuat echivalent cu un reflexiv într-o structură de dublare a cliticului complement direct (31); actualizarea ca subiect sau ca adjunct orientat spre subiect (32); participant la dubla exprimare a subiectului sau parte a grupului nominal de tip apozitiv (33); participant la dubla exprimare a complementului direct sau parte a grupului nominal de tip apozitiv (34); actualizarea ca subiect, ca parte a grupului nominal de tip apozitiv sau ca adjunct orientat spre subiect (35); actualizarea într-o structură cu subiect dublu exprimat, ca parte a unui grup nominal de tip apozitiv sau ca adjunct (36); actualizarea în poziţia de subiect, într-o structură de dublare a complementului direct sau în poziţia de adjunct orientat spre subiect (37); actualizarea într-o structură cu subiect dublu exprimat, participant la structura de dublare a complementului direct sau actualizarea în poziţia de adjunct orientat spre subiect (38); actualizarea ca subiect, ca complement direct, ca adjunct orientat spre subiect sau în grupul nominal de tip apozitiv (39); actualizarea ca subiect, participant la structura de dublare a complementului direct, component al grupului nominal de tip apozitiv sau ca adjunct orientat spre subiect (40); actualizarea ca subiect, participant la structura de dublare a complementului direct sau posesiv (41).

(30)

a. Că aceaea nu e nici o ciudă, că e el **însuş** satana, elu se schimbă <în> îngerul al lumineei (CT.1560-1561: 378)
Lecţiuni: că e [el **însuş]** satana/că e el [**însuş** satana]

b. Elu e **însuş** în ceri ca noao să Se arate înaintea feaţeei Domnului derept noi (CPr.1566: 558)
Lecţiuni: [Elu $e_i]_{GN}$ e **însuş$_i$** în ceri/Elu e [**însuş$_i$** în $ceri_i$]

(31)

Şi se duseră unii den noi cătră mormânt şi aflară aşa cum şi muierile au zis e **însuşi** nu-l văzură (CT.1560-1561: 178^v)
Lecţiuni: **Însuşi$_{SB}$** nu-l_{CD} văzură/**însuşi$_{CD}$** nu-l_{CD} văzură pro

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

(32)

a. **Însuşi** amu ştiia ce era întru oameni (CT.1560-1561: 185^{v})
Lecţiuni: **însuşi**$_{\mathbf{SB}}$ amu ştiia ce era întru oameni/**însuşi**$_{\mathbf{ADJ}}$ amu ştiia pro ce era întru oameni

b. Când văzu nărodul că Isus nu era acolo, nece ucenicii lui, întrară **înşişi** în corabie şi vineră în Capernaum să caute Isus şi aflară el în ceea parte de mare (CT.1560-1561: 195^{r})
Lecţiuni: Când văzu **nărodul**$_{\mathbf{SB}}$ că Isus nu era acolo, nece ucenicii lui, întrară **înşişi**$_{\mathbf{SB}}$ în corabie/Când văzu **nărodul**$_{\mathbf{SB}}$ că Isus nu era acolo, nece ucenicii lui, **pro**$_{\mathbf{SB}}$ întrară **înşişi**$_{\mathbf{ADJ}}$ în corabie

(33)

Însuşi amu Isus mărturisi că prorocul întru a lui moşie cinste n-are (CT.1560-1561:190^{r})
Lecţiuni: **Însuşi**$_{\mathbf{SB}}$ amu Isus$_{SB}$ mărturisi/**[Însuşi** amu$_{i}$ Isus]$_{GN}$ mărturisi e$_{i}$

(34)

Însuşi Isus nu se deade el în credinţa lor (CT.1560-1561: 158^{r})
Lecţiuni: **Însuşi**$_{\mathbf{CD}}$ Isus$_{SB}$ nu se$_{CD}$ deade el$_{SB}$ în credinţa lor/**[Însuşi** Isus]$_{SB}$ nu se$_{CD}$ deade el$_{CD}$ în credinţa lor

(35)

Că nu era den firea apei **însăş** dentru eaş să facă vindecare (că de-ară fi făcut apa dentru eaş, pururea ară fi făcut vindecare) (CC^{2}.1581: 157)
Lecţiuni: nu era den firea apei **însăş**$_{\mathbf{SB}}$ dentru eaş să facă vindecare/nu era den firea [apei **însăş]**$_{\mathbf{GN}}$ dentru eaş să facă vindecare/nu era den firea apei [**însăş**$_{\mathbf{ADJ}}$ dentru eaş să facă vindecare pro]

(36)

Tu de **tine înşuţi** mărturiseşti şi mărturiia ta nu iaste adeverită (CT.1560-1561: 201^{v})
Lecţiuni: Tu$_{SB}$ de **tine înşuţi**$_{\mathbf{SB}}$ mărturiseşti/Tu$_{SB}$ [de **tine înşuţi]** mărturiseşti/Tu$_{SB}$ de **tine**$_{\mathbf{CPREP}}$ **înşuţi**$_{\mathbf{ADJ}}$ mărturiseşti

(37)

Au doară **înşuşi** se va ucide că grăiaşte: „Unde voi eu mearge voi nu veţi putea veni”? (CT.1560-1561: 202^{r})
Lecţiuni: Au doară **înşuşi**$_{\mathbf{SB}}$ se va ucide/ Au doară **înşuşi**$_{\mathbf{CD}}$ se$_{DD}$ va ucide pro/Au doară **înşuşi**$_{\mathbf{ADJ}}$ se va ucide pro

(38)

iară noi ne-am făcut **înşine** vinovaţi muncilor (CC^{2}.1581: 36)
Lecţiuni: iară **noi**$_{\mathbf{SB}}$ ne-am făcut **înşine**$_{\mathbf{SB}}$ vinovaţi muncilor/iară noi **ne**$_{\mathbf{CD}}$-am făcut **înşine**$_{\mathbf{CD}}$ vinovaţi muncilor/iară noi$_{SB}$ ne-am făcut **înşine**$_{\mathbf{ADJ}}$ vinovaţi muncilor

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

(39)

În vreamea aceaia era Isus învăţând în besearecă întru o sâmbătă. (Tâlc)
Domnul nostru Isus Hristos de pururea mergea în besearecă, învăţa **însuş** de al său lucru (CC^2.1581: 455)
Lecţiuni: învăţa **însuş**$_{\mathbf{SB}}$ de al său lucru/pro învăţa **însuş**$_{\mathbf{CD}}$ de al său lucru/pro învăţa **însuş**$_{\mathbf{ADJ}}$ de al său lucru/ pro învăţa [**însuş** de al său lucru]$_{\mathrm{GDET}}$

(40)

să ştim că **înşine** pre noiş osândim (CC^2.1581: 315)
Lecţiuni: să ştim că **înşine**$_{\mathbf{SB}}$ pre noiş osândim/să ştim că **înşine**$_{\mathbf{CD}}$ pre noiş$_{\mathrm{CD}}$ osândim pro/să ştim că [**înşine** pre noiş]$_{\mathrm{GN}}$ osândim

(41)

Cine grăiaşte cu limba **însuş se** face bun (CPr.1566: 326)
Lecţiuni: [Cine grăiaşte cu limba]$_{\mathrm{SB}}$ **însuş**$_{\mathbf{SB}}$ **se** face bun/[Cine grăiaşte cu limba]$_{\mathrm{SB}}$ **însuş**$_{\mathbf{CD}}$ **se**$_{\mathbf{CD}}$ face bun/[Cine grăiaşte [cu [limba **însuş**]$_{\mathbf{Gpos}}$]]$_{\mathbf{SB}}$ **se** face bun

Posibilităţile diferite de interpretare a unor structuri sintactice conduc la ideea că în limba veche *însuşi* era un intensificator flotant care dezolta sensuri secundare în baza unor implicaturi convenţionale semnalizate, probabil, prozodic. Gramaticalizarea în grupul nominal a limitat poziţia lui *însuşi* şi sensurile dezvoltate.

Concluzii

Demonstrativul latinesc de intensificare *ipse* s-a transmis românei ca *îns(ŭ),* cu flexiune pentru gen şi număr, atestat în textele păstrate de la începutul secolului al XVI-lea cu puţine ocurenţe. În schimb, dezvoltase şi alte valori gramaticale, pe lângă cea de substitut, şi anume, substantiv, conjuncţie adversativă, adverb compus. Valoarea pronominală a fost treptat eliminată, în timp ce valoarea substantivală, conjuncţională şi adverbială persistă în limba actuală, ultima fosilizată (**1.1.**). *Ins(ŭ)* cu valoare pronominală, treptat eliminat, a evoluat pe teren românesc în două direcţii: spre o valoare strict anaforică non-intensivă rezultată prin ataşarea la *îns(ŭ)* a articolului hotărât (> *însul*) şi spre o valoare intensivă, rezultată din compunerea cu particula focală *–şi* (> *însuşi*). În forma *însul* (**1.2.**) articolul hotărât funcţiona ca declanşator al unei presupoziţii existenţiale (referent deja introdus în discurs) şi suport de flexiune în gen şi număr. Era selectat în grupul prepoziţional, marcând astfel lexical opoziţia sintactică argument al verbului/argument al prepoziţiei; cunoştea o realizare particulară, *nusul,* selectată de prepoziţia *cu*. Opoziţia a devenit treptat nefuncţională, înlocuită la începutul secolului al XX-lea de o constrângere fonologică (*însul* în contextul prepoziţiilor *într-/dintr-/printr-*); în limba actuală *însul* a fost total înlocuit de pronumele personal *el*, iar variantele *într-/dintr-/printr-* precedând pe *el* au fost înlocuite cu *în/din/prin.*

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

Totodată, gruparea liberă din secolul al XVI-lea *de + însul* s-a sudat în *dânsul* începând cu secolul al XVII-lea şi a funcţionat multă vreme ca variantă a pronumelui personal, azi fiind integrată în sistemul pronumelor de politeţe pentru a marca trei grade de politeţe la persoana 3, analog cu persoana 2. Forma *însuşi* (**1.3.**) intra în seria pronumelor, adverbelor şi numeralelor intensificate cu particula focală *–şi*. În consecinţă era incomplet lexicalizată şi negramaticalizată, fapt care determina o relativă independenţă funcţională a componentelor. Astfel, prin componenta *însu*, *însuşi* funcţiona ca substitut în poziţii argumentale (**1.3.1**.), iar prin componenta reflexivă din structură (*şi*) marca identitatea referenţială a unor constituenţi, apărând în poziţia de adjunct orientat spre subiect (**1.3.2.**) şi în structuri apozitive cu referenţi coindexaţi în grupul nominal (**1.3.3.**). Intensificarea era efectul discursiv al coreferenţialităţii. Astfel, *însuşi* partaja unele contexte şi semnificaţii cu anaforele sintactice (pronumele reflexive în poziţia de complement direct) şi cu anaforele discursive, care marcau coreferenţialitatea transpropoziţional sau în interiorul propoziţiei între subiect şi complementul prepoziţional sau adjuncţi. Diversele valori discursive (emfază, focus, focus contrastiv) şi sensurile secundare (singularizant, cumulativ, epistemic) erau rezultatul unor implicaturi convenţionale. După lexicalizarea şi gramaticalizarea lui *însuşi* ca intensificator, acesta a încetat să apară în poziţii argumentale, s-a distanţat de reflexive şi s-a limitat la ocurenţele din grupul nominal. Paralel, s-a modificat relaţia dintre cliticele reflexive şi pronumele reflexive accentuate. În limba actuală *însuşi* e gramaticalizat ca intensificator în grupul nominal, necontrastiv în antepoziţie, contrastiv în postpoziţie. Sinonimiile cu *singur, numai, unul* au evoluat spre diferenţiere semantică, iar uzurile cumulative au fost eliminate din limba literară (**1.3.4.**). Ambiguităţile structurale înregistrate în limba veche (**1.3.5.**) conduc spre ideea că *însuşi* era un intensificator flotant, care genera sensuri secundare semnalizate probabil prozodic şi produse de implicaturi convenţionale. Această evoluţie singularizează româna în context romanic.

SURSE

CCat.1560 — Moraru, Al. (ed.), Coresi, “Catehism”, 1982, în Gheţie, I. (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea.* I. *Catehismul lui Coresi*; II. *Pravila lui Coresi*; III. *Fragmentul Todorescu*; IV. *Glosele Bogdan*; V. *Prefeţe şi Epiloguri*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

CT.1560-1561 — Coresi, “Tetraevanghel”, 1963, în Dimitrescu, Fl. (ed.), *Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Braşov 1560 – 1561*, *comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti. 1574*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

CPrav.1560–1562	Chivu, Gh. (ed.), Coresi, “Pravila”, 1982, în I. Gheţie (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
CPr.1566	Coresi, “Apostol”, 1930, în Bianu I. (ed.), *Texte de limbă din secolul XVI,* IV*, Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi la 1563*, Bucureşti, Tiparul Cultura Naţională.
CC[1].1567	Coresi, “Tâlcul Evangheliilor”, 1998, în Drimba, V. (ed.), *Tâlcul evangheliilor şi molitvenic românesc*, Bucureşti, Editura Academiei.
CC[2].1581	Coresi, “Evanghelie cu învăţătură”, 1914, în Puşcariu, S., Al. Procopovici (eds.), *Carte cu învăţătură*, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec.
CL.1570	Mareş, Al. (ed.), 1969, Coresi, *Liturghier*, Bucureşti, Editura Academiei RSR.
CPSR.1570	Coresi, “Psaltire”, în Toma, S., 1976, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589*, Bucureşti, Editura Academiei RSR.
ŞT.1644	Mazilu, Iulia (ed.), 2012, *Şeapte taine ale besearecii, Iaşi, 1644*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”.

REFERINŢE

Baños, José Miguel Baños (ed.), 2009, *Sintaxis del latín clásico*, Madrid, Liceus.

Chivu, Gheorghe, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula, 2012, *Studii de istoria limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea* (SILR)*,* Bucureşti, Editura Academiei.

Densusianu, Ovid, 1938, *Histoire de la langue roumaine. Le 16-ème siècle,* Paris, Ernest Leroux.

Dicţionarul explicativ al limbii române, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, 2012, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold.

Dindelegan, Gabriela (ed.), 2013, *The Grammar of Romanian* (GR), Oxford, Oxford University Press.

Dobrovie-Sorin, Carmen, Ion Giurgea (eds.), 2014, *A Reference Grammar of Romanian* (RGR), Amsterdam, John Benjamins.

Ernout, Alfred, François Thomas, 1959, *Syntaxe latine*, Paris, Klincksieck.

Gast,Volker, Peter Siemund, 2006, ‘Rethinking the relationship between self-intensifiers and reflexives’, în *Linguistics*, 44, 2, p. 343–381.

Graur, Alexandru, Mioara Avram, Laura Vasiliu (coord.), 1963, *Gramatica limbii române* (GA), vol. I, Bucureşti, Editura Academiei RSR.

Guţu Romalo, Valeria (coord.), 2008, *Gramatica limbii române* (GLR), Bucureşti, Editura Academiei Române.

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

Kemmer, Suzanne, 1995, 'Emphatic and reflexive *-self*. Expectations, viewpoint and subjectivity', în Stein, Dieter, Susan Wright (eds.), *Subjectivity and Subjectivization in Language,* 55–82, Cambridge, Cambridge University Press.

König, Ekkehard, Volker Gast (eds.), 2002, *Reflexives and Intensifies − the Use of* Self-*forms in English*. Special Issue of the *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik*, Tübingen, Stauffenburg.

König, Ekkehard, 2001, „Intensifiers and reflexives", în Haspelmath, Martin, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher, Wolfgang Raible (eds.), *Language typology and language universals: An international Handbook*, p. 747–760.

König, Ekkehard, Peter Siemund, Stephan Töpper, 2013, 'Intensifiers and Reflexive Pronouns', în Dryer, Matthew S., Martin Haspelmath (eds.), *The World Atlas of Language Structures Online*, Leipzig, Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. WALS, http://wals.info/chapter/47, accesat noiembrie 2013.

Manoliu Manea, Maria, 1987, "From conversational to conventional implicature: the Romanian pronouns of identity and their substitutes", în Giacalone Ramat, Anna, Onofrio Carruba, Giuliano Bernini (eds.), *Papers from the 7th International Conference on Historical Linguistics*, Amsterdam, Benjamis, p. 419−428.

Manoliu Manea, Maria, 2001, "Conventional implicatures and language change. The cyclic evolution of the emphatic pronouns in Romanian", în Blake, B.J., K. Burridge (eds.), *Historical Linguistics*, Amsterdam, Benjamins, p. 303−320.

Sextil Puşcariu (coord.), 1913-1949, *Dicţionarul limbii române* (DA). Tomul I. Partea I: *A–B*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II: *C*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul", 1940; Tomul I. Partea III. Fascicula I: *D – de*, Bucureşti, „Universul", Intreprindere Industrială a Statului, 1949; [Fascicula II: *De – desţina*; şpalt, 1948]; Tomul II. Partea I: *F–I*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Naţională, 1934; Tomul II. Partea II. Fascicula I: *J – lacustru*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul" S. A., 1937; Tomul II. Partea II. Fascicula II: *Ladă – lepăda*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul" S. A., 1940; Tomul II. Partea II. Fascicula III: *Lepăda – lojniţă*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul" S.A., 1948.

Rosetti, Alexandru, 1978, *Istoria limbii române,* ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică.

Rosetti, Alexandru, Boris Cazacu, Liviu Onu, 1965/1969, *Istoria limbii române*, vol. I/II, Bucureşti, Editura Academiei.

Todi, Aida, 2001, *Elemente de sintaxă românească veche*, Bucureşti/Piteşti, Editura Paralela 45.

Vasilescu, Andra, 2009b, „Elemente de dinamică discursivă a pronumelui", în Dindelegan, Gabriela (coord.), *Dinamica limbii române actuale*, Bucureşti, Editura Academiei, p. 115-162.

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)

Vasilescu, Andra, 2009b, „Strategii pragmatice de reluare gramaticalizate ca relaţii apozitive de tip GN1-GN2", în *Limba Română*, 2009, LVIII, nr. 2, p. 275–284.
Vasilescu, Andra, 2014, „The Romanian Reflexive *sine* 'self': Grammar and Beyond", în Dindelegan, Gabriela, Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Irina Nicula, Alexandru Nicolae (eds.), *Diachronic Variation in Romanian,* Cambridge, Cambridge Scholars Publishers, p. 275–306.
Zafiu, Rodica, 2005, „Conjuncţiile adversative în limba română: tipologie şi niveluri de incidenţă", în Dindelegan, Gabriela (coord.), *Limba română – structură şi funcţionare,* Bucureşti, Editura Universităţii Bucureşti, p. 243–258.
Zafiu, Rodica, 2012, "Particula *-şi* între intensificare şi indefinire", în Zafiu, Rodica, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (eds.), *Limba română: direcţii actuale în cercetarea lingvistică*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, p. 277–285.

Andra VASILESCU
Universitatea din Bucureşti
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-V2845 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:47 UTC)